

Redakcja naukowa
Anna Pawlak, Beata Skwarek,
Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko

**W TROSCIE O ROZWÓJ I BEZPIECZEŃSTWO DZIECKA
WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE
ASPEKTY SPOŁECZNO-PRAWNE**

WYDAWNICTWO
AEH

**W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka
we współczesnym świecie.
Aspekty społeczno-prawne**

Redakcja naukowa:

Anna Pawlak, Beata Skwarek, Justyna Stadniczeńko, Oksana Petrenko

Legnica – Warszawa 2022

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Publikacja finansowana ze środków Firm GATES POLSKA Sp. z o. o.,
Legnicka Specjalna Strefa Ekonomiczna S.A., Koleje Dolnośląskie S.A.

Recenzenci:

prof. dr hab. Joanna Konarska
prof. dr hab. Olga Suchomlińska

Copyright © 2022 by Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie
Copyright © 2022 by Collegium Witelona Uczelnia Państwowa

Projekt okładki:
Zbigniew Gol

Collegium Witelona Uczelnia Państwowa
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 22 80 do 83
uczelnia@collegiumwitelona.pl
www.collegiumwitelona.pl
www.wydawnictwo.collegiumwitelona.pl

Korekta, skład i łamanie:
Krystyna Gajaszek, Waldemar Gajaszek
Stowarzyszenie „Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04
www.wa.legnica.edu.pl

ISBN 978-83-66552-55-5

Wydawnictwo
Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej
ul. Okopowa 59
01-043 Warszawa

Spis treści

Table of contents	7
Słowo od redaktorów	11

Część I

RODZINA I DZIECKO

Jacek Sobczak, Ksenia Kakareko

Konstytucyjne prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego oraz religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniemami	15
--	----

Stanisław Leszek Stadniczeńko

Błędne rozumienie osobowej natury człowieka i uwarunkowania destrukcyjne rodziny we współczesnej cywilizacji	39
--	----

Marek Michalak

Zagrożenie praw dziecka podczas pandemii koronawirusa	57
---	----

Жанна Стельмашук, Надія Гринькова, Аліна Ваколюк

Відповідальне батьківство: теоретичні аспекти	69
---	----

Тетяна Ципан

Соціально-правові та педагогічні основи виховання дітей у сім'ї	85
---	----

Ольга Павелків

Сімейне виховання в системі освіти Японії	109
---	-----

Оксана Петренко

Ідеї дитиноцентризму в зарубіжній педагогічній теорії: актуалізація проблеми вільного виховання	131
---	-----

Сергій Петренко

Оволодіння цифровою грамотністю і безпека дітей в цифровому просторі: актуалізація проблеми	155
---	-----

Część II

SZKOŁA I BEZPIECZEŃSTWO UCZNIÓW

Ольга Поліщук, Юлія Шалівська

Особливості формування моральних переконань учнів в умовах
 нової української школи 183

Роман Павелків, Іванна Хомич

Психологічні передумови розвитку суспільно значущої поведінки
 в молодшому шкільному віці 200

Інна Петренко

Вимоги до формування безпечного простору шкільної кімнати
 початкової школи у контексті Концепції Нової української школи 217

Віталій Павелків, Катерина Павелків, Віктор Панасюк

Психолого-педагогічні умови попередження ризикованої поведінки
 у учасників молодіжних субкультур 227

Людмила Баліка

Теоретичні основи формування культури екологічної поведінки
 учнів початкової школи засобами інтерактивних технологій 241

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Stefania Kozłowska

Bezpieczeństwo w serwisach społecznościowych w opinii uczniów
 liceum ogólnokształcącego 265

Світлана Бричок

Теоретичні основи проблеми виховання культури безпеки
 життєдіяльності здобувачів вищої педагогічної освіти 289

Віта Боса

Підготовка майбутніх філологів в Україні засобами сучасних
 інформаційно-комунікаційних технологій: методологія проблеми 309

Łukasz Trzeciak

Polskie regulacje prawne dotyczące kierowania hulajnogą elektryczną
 i urządzeniem transportu osobistego przez dzieci 329

Część III

ASPEKTY SOCJALNO-PRAWNE

Elżbieta A. Maj	
Socjalna ochrona dziecka w perspektywie podstawowych praw człowieka	339
Larysa Gajewska, Natalia Pobirchenko, Beata Skwarek	
Praca socjalno-wychowawcza z rodziną we współczesnych warunkach: kontekst polsko-ukraiński	349
Наталія Коляда	
Дитячий рух у просторі соціального життя	363
Любов Нечипорук	
Соціальна робота з безпритульними дітьми	375
Григорій Пустовіт	
Теоретико-прикладні засади соціального захисту дітей і учнівської молоді в закладах позашкільної освіти	391
Світлана Щудло, Ірина Мірчук, Оксана Зелена	
Небезпеки вільного часу у підліткових практиках у період пандемії COVID-19 (на матеріалах міжнародного соціологічного проєкту)	413

Część IV

GŁOS STUDENTÓW

Marta Olszewska	
Andrzej Frycz Modrzewski o roli wychowania człowieka	429
Катерина Попова	
Когнітивний і виховний потенціал полікультурної освіти	439
Ірина Поліщук	
Т. Д. Дем'янок про роль громадських організацій у системі превентивного виховання дітей	453
Informacje o autorach	465

Table of contents

A word from the editors	11
-------------------------------	----

Part I

FAMILY AND CHILD

Jacek Sobczak, Ksenia Kakareko

The constitutional right of parents to provide their children with a moral and religious upbringing and teaching in accordance with their convictions	15
---	----

Stanisław Leszek Stadniczeńko

The erroneous understanding of the personal nature of man and the conditions for the family destruction in modern civilization	39
--	----

Marek Michalak

Threats to children's rights during the coronavirus pandemic	57
--	----

Zhanna Stelmashuk, Nadiya Hrynkova, Alina Vakoliuk

Responsible attitude: theoretical aspects	69
---	----

Tetiana Tsipan

Socio-legal and pedagogical basis raising children in the family	85
--	----

Olha Pavelkiv

Family education in japan's education system	109
--	-----

Oksana Petrenko

Ideas of child centrism in foreign pedagogical theory: actualization of the problem of free upbringing	131
--	-----

Serhii Petrenko

Digital literacy and child safety in the digital space: actualizing the problem	155
---	-----

Part II

SCHOOL AND PUPIL SAFETY

Olga Polishchuk, Yulia Shalivska

Features of formation of moral beliefs of students in the conditions
of the new ukrainian school 183

Roman Pavelkiv, Ivanna Khomych

Psychological prerequisites for the development of socially significant
behavior in primary school age 200

Inna Petrenko

Requirements for the formation of a safe space of the school room
of primary school in the context of the concept of the new ukrainian school 217

Vitaliy Pavelkiv, Kateryna Pavelkiv, Viktor Panasiuk

Psychological and pedagogical conditions of risky behavior prevention
of youth subcultures participants 227

Lyudmila Balika

Theoretical fundamentals of formation of culture of ecological behavior
of primary school students by means of interactive technologies 241

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Stefania Kozłowska

Security in social networking services in the opinion of students
from the general secondary school 265

Svitlana Brychok

Theoretical essentials of the problems of the upbringing of the culture
of life safety of applicants of higher pedagogical education 289

Vita Bosa

Preparing future philologists in ukraine with the use of modern information
and communication technologies: a methodology of the problem 309

Łukasz Trzeciak

Polish legal regulations regarding the driving of an electric scooter
and personal transport device by children 329

Part III**SOCIAL AND EDUCATIONAL ASPECTS**

Elżbieta A. Maj	
Social protection of a child in terms of fundamental human rights	339
Larysa Gajewska, Natalia Pobirchenko, Beata Skwarek	
Social and educational work with the family in contemporary conditions: the polish-ukrainian context	349
Nataliia Koliada	
Children's movement in the space of social life	363
Nechiporuk Lyubov	
Social work with homeless children	375
Hryhorii Pustovit	
Theoretical and applied principles of social protection of children and student youth in extracurricular education institutions	391
Svitlana Shchudlo, Iryna Mirchuk, Oksana Zelena	
Dangers of free time in adolescent practices during the covid-19 pandemic (On the international sociological project)	413

Part IV**STUDENTS' VOICE**

Marta Olszewska	
Frycz Modrzewski – the Role of (Human) Upbringing	429
Kateryna Popova	
Cognitive and educational potential of multicultural education	439
Iryna Polishchuk	
T.D. Demianyuk on the role of non-governmental organizations in the system of preventive education of children	453
Information about the authors	465

Любов Нечипорук

Рівненський державний гуманітарний університет

e-mail: nechiporuk-58@ukr.net

Соціальна робота з безпритульними дітьми

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена розгляду особливостей соціальної роботи з безпритульними дітьми в Україні. Актуальність дослідження обумовлена гостротою проблеми організації цілісної системи соціального захисту та підтримки бездоглядних та безпритульних дітей.

У статті проаналізовано поняття «дитяча безпритульність» як особливий соціальний феномен, зумовлений становищем дитини, браком постійного місця проживання і контролю з боку батьків або осіб, які виконують їхні обов'язки, визначено **ознаки безпритульності та охарактеризовано** різні підходи до класифікації категорій безпритульних дітей, зацентовано увагу на основних причинах появи такого соціального явища як «дитяча безпритульність». Визначено, що поява такого соціального явища як дитяча безпритульність зумовлена, в основному, кризою сімейних відносин, збільшення кількості неблагополучних сімей та сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, збільшенням кількості дітей-соціальних сиріт.

Зосереджено увагу на аналізі основних нормативно-правових документів, що забезпечують соціальний захист та підтримку безпритульних дітей та визначено поняття «система соціального захисту і підтримки безпритульних дітей» як сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних державних та громадських інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію на основі розроблених технологій, форм і методів та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і життєдіяльності безпритульних дітей, виокремлено її компоненти: нормативний, інституційний, технологічний.

Проаналізовано особливості роботи системи інституцій, що надають соціальну підтримку безпритульним дітям, зокрема, розкрито особливості роботи з безпритульними дітьми державних соціальних служб і закладів: Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, центру соціально-психологічної реабілітації дітей та ін.

Автором також охарактеризовано роботу мережі громадських організацій та закладів, які також займаються вирішенням проблем безпритульних дітей: ЮНІСЕФ благодійний фонд Карітас, благодійна організація «Партнерство – кожній дитині», благодійна організація «Надія і житло для дітей», благодійний фонд «СОС Дитяче містечко» та ін.

Особлива увага в дослідженні приділяється визначенню змісту та основним технологіям, формам й методам соціальної роботи із безпритульними дітьми в соціальній роботі. Виокремлено етапи роботи з такими дітьми в роботі соціальних працівників: профілактика можливого виходу дітей на вулицю, створення соціальних, психолого-педагогічних умов для повернення дитини з вулиці, сприяння закріпленню дитини за соціальним інститутом (сім'єю, прийомною сім'єю, загальноосвітніми установи інтернатного типу тощо).

Детально розглянуто особливості профілактичної роботи з безпритульними дітьми на первинному, вторинному і третинному рівнях профілактики. Розкрито особливості третинної профілактики (реабілітація), яка безпосередньо стосується бездоглядних та безпритульних дітей та їх батьків або осіб, які їх замінюють і реалізується, в основному, у вуличній соціальній роботі та в закладах соціального захисту дітей – притулках для дітей та центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, в сім'ях, в які повернулися діти. Зосереджено увагу на аналізі особливостей вуличної соціальної роботи з безпритульними дітьми, окреслено її зміст та етапи.

Ключові слова: дитяча безпритульність, соціальна робота з безпритульними дітьми, профілактика дитячої безпритульності, вулична соціальна робота.

Постановка проблеми

Сучасні кризові ситуації у багатьох сферах життя людей спричиняють і все більше поглиблюють соціальні негаразди, впливають на їх свідомість і поведінку. Значна соціальна небезпека полягає в тому, що негативні наслідки таких змін зачіпають дітей як найбільш уразливу категорію населення. Це призводить до порушень у їх фізичному і психологічному стані, до появи такого негативного соціального явища як соціальне сирітство, бездоглядність та безпритульність.

В Україні проблема дитячої бездоглядності та безпритульності пов'язана, в першу чергу, з кризою сімейних взаємин, послабленням виховної функції сім'ї, злочинністю дорослих. Групу бездоглядних та безпритульних поповнюють діти, чиї батьки ведуть асоціальний спосіб життя, страждають на алкоголізм чи є наркозалежними. На вулиці опиняються і діти трудових мігрантів, діти батьків, які не мають певного місця проживання, тощо. До збільшення кількості бездоглядних та безпритульних дітей призвели і війна на сході України, погіршення соціально-економічної ситуації внаслідок пандемії – за статистичними даними Міністерства соціальної політики України, лише під час вимушеного карантину COVID-19 в Україні понад 1000 дітей пішли з родин на вулицю.

Аналіз останніх досліджень з проблеми

Питання особливостей означеної проблеми характеризуються багатовекторністю наукових пошуків. Зокрема, теоретичні аспекти дитячої бездоглядності і безпритульності та причини поширення явища «дитяча безпритульність» висвітлюються у працях Т. лексеєнко, О. Безпалько, Л. Волинець, Л. Завацької, А. Капської, І. Мунтян та ін.; психолого-педагогічні особливості бездоглядних та безпритульних дітей розкрито у дослідженнях Т. Зайцевської, А. Кацера, Т. Малихіної, І. Цушка та ін.; питання вдосконалення соціально-правового захисту безпритульних дітей розглядають Н. Агаркова, І. Ковчина, М. Лукашевич, І. Мигович, А. Медвідь, О. Мордань, Ж. Петрочко та ін.; аналізу сімейних форм влаштування таких дітей присвячені праці Г. Бевз, Н. Комарової, І. Пеши та ін.; особливості професійної діяльності соціального працівника з дітьми груп ризику досліджують Р. Вайнола, О. Карпенко, С. Харченко та ін. Над розробкою та реалізацією практичних форм і методів соціального захисту і підтримки безпритульних дітей працюють Р. Вайноле, Т. Семигіна, Т. Журавель, С. Краснова, Г. Лактіонова, Т. Лях, Г. Постолок, І. Трубавіна, С. Толстоухова та ін.

Допомога таким дітям перекладається на державу і суспільство. Тому гостро постала проблема організації цілісної системи соціального захисту та підтримки безпритульних дітей державними закладами та службами та громадськими й релігійними організаціями. Адже право на соціальну підтримку й захист – одне з найважливіших, основоположних прав людини. Безпритульні діти – це ті, хто знаходиться у чи не найбільш скрутному становищі, тому й потребують особливого соціального захисту з метою повернення їх до життя в суспільстві як повноправних його членів.

Мета дослідження: аналіз явища дитячої безпритульності та обґрунтування основних форм і методів соціальної роботи з безпритульними дітьми в діяльності державних соціальних служб і закладів та недержавних і релігійних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблема безпритульності дітей є актуальною не лише для України, але й для світової спільноти в цілому. У багатьох країнах, незалежно від її соціально-економічного стану, також існує соціальна проблема дітей, життя яких значною мірою визначається умовами вулиці. На сьогодні в Україні не існує єдиного загальновизнаного визначення для неповнолітніх, які проживають у вуличних умовах. У засобах масової інформації, наукових роботах, в діяльності соціальних служб, спеціальних установах та закладах для неповнолітніх вживають такі терміни як «діти вулиці», «безпритульні», «бездоглядні», «бездомні», «діти, позбавлені батьківського піклування», «соціальні сироти» та ін.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) до «дітей вулиці» відносить:

- дітей, які не спілкуються зі своїми родинами та проживають у приміщеннях тимчасового проживання;
- дітей, які підтримують контакт із сім'єю, але через бідність і різні види експлуатації та зловживань стосовно них проводять більшу частину дня, а іноді й ночі, на вулиці;
- дітей з інтернатів та притулків, які з різних причин втікають з них і перебувають на вулиці¹.

У європейських країнах до «дітей вулиці» відносять не лише дітей, які не мають постійного житла. Так, у Бельгії існує три групи «дітей вулиці»: «діти вулиці», які більшу частину дня просять милостиню в перехожих, працюють на вулиці, пропускають заняття в школі; діти, що тікають з дому; діти, які живуть вдома, але вулиця є їхнім постійним місцем проживання. У Швеції дітей, які не контактують з батьками і проводять більшу частину часу у тимчасових місцях проживання та на вулицях, називають «покинутими». У Великобританії «дітей вулиці», залежно від віку, називають «молодими втікачами» – діти до 18 років, які покинули свій будинок чи навчальний заклад; «молоді бездомні» – особи, які не мають роботи та постійного проживання; «ті, що сплять на вулиці» – це підлітки та молодь, які не мають постійного притулку і ночують під мостами в покинутих вуличних будівлях².

¹ Діти й молодь, які живуть або працюють на вулиці: приховане обличчя епідемії ВІЛ в Україні, К: ЮНІСЕФ/МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід», 2006, 231 с.

² С. Архіпова, (2011). Освіта соціально незахищених категорій дорослих : методологія, теорія, практика: монографія. Черкаси: ПП Чабаненко. 368 с.

Більшість дослідників в галузі соціальної роботи (О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, І. Пеша та ін.) виокремлюють такі категорії «дітей вулиці» в Україні:

- діти вулиці – діти, які не мають постійного місця проживання через втрату батьків, асоціальні форми поведінки дорослих у сім'ї; діти, яких батьки вигнали з дому;
- занедбані діти – діти, які мають певне місце проживання, але змушені перебувати на вулиці внаслідок матеріальної відмови опікунів (родичів, бабусь і дідусів), психічних розладів батьків та байдужості останніх до батьківства;
- діти-втікачі з навчальних закладів – діти, які зазнали психологічного, фізичного та сексуального насильства в інтернатних закладах та притулках;
- діти-втікачі з можливих сімей – діти з високим рівнем конфлікту, акцентуацій та патологій характеру, відхиленнями у психічному та особистісному розвитку;
- діти, які за своїми психологічними характеристиками схильні до постійного перебування на вул – діти, позбавлені систематичного батьківського піклування, що знаходяться осторонь шкільних груп, діти з яскраво вираженими ознаками утрудненого навчання, які піддаються безцільному проведенню часу³.

Безпритульні діти – окрема категорія дітей вулиці. Зокрема, у законі України «Про охорону дитинства» в ст.1 визначено поняття «безпритульні діти» – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання⁴.

У діючому з 1 січня 2006 року Законі України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» ми знаходимо тлумачення, що «безпритульні діти – це діти, які були вимушені залишити або самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання, діти, позбавлені батьківського піклування»⁵. Закон України «Про охорону дитинства» визначає зміст поняття: безпритульні діти – діти, які були кинуті батьками, самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, в яких вони виховувались, і не мають постійного місця проживання⁶.

В наукових дослідженнях прослідковуються і різні підходи до типології безпритульних дітей. Зокрема, І. Мунтян визначає такі категорії безпритульних дітей в залежності від причин, які породили бродяжництво:

- діти із зруйнованих сімей, чиє становище штовхає їх на ворожість до оточення і призводить до невдач у навчанні (діти-сироти);
- діти-жертви, які страждають від поганого ставлення з боку батьків-алкоголиків та наркоманів;
- діти, які бажають домогтися свого у конфлікті з батьками або зі школою і тікають «заради ефекту»;
- «діти-дослідники» – шукачі пригод⁷.

³ Л. Волинець, *Соціальні проблеми дитинства в сучасній Україні*. „Національна безпека і оборона” 2001, № 3, С. 34–38.

⁴ *Про охорону дитинства*: Закон України від 26.03.2001 р. № 2402-III, „Відомості Верховної Ради України” № 30, Ст. 142.

⁵ *Правове положення неповнолітніх в Україні*: збірник нормативних актів, Харків 2002: Еспада, 576 с.

⁶ *Про охорону дитинства*: Закон України..., С. 143.

⁷ І. Мунтян, *Дитяча безпритульність як субкультура в сучасному українському суспільстві*, Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук, URL: <https://www.lnu.edu.ua/wp-content>, Дата звернення: 10.11.21 г.

І. Попова до безпритульних відносить не тільки дітей, які втратили батьків та будинок, але і тих, кого батьки позбавляють їжі, з ким грубо поводяться, схиляють до злочинів або негативно впливають власним прикладом. **І загалом, до характерних ознак безпритульності відносить:**

- повне припинення всякого зв'язку із родиною, батьками, родичами, відсутність батьківського чи державного піклування;
- перебування в місцях, не призначених для людського житла;
- відсутність власного житла, постійного місця перебування, перекочовування з місця на місце;
- здобування засобів для забезпечення життя соціально негативними способами, протиправна поведінка, підпорядкування кастовим кримінальним законам та «авторитетам»;
- відсутність позитивних занять⁸.

В Україні сформована система соціального захисту й підтримки безпритульних дітей як сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних державних та громадських інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію на основі розроблених технологій, форм і методів та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і життєдіяльності безпритульних дітей. В її структурі виокремлюються такі компоненти: нормативний, інституційний, технологічний. Нормативний компонент (законодавча база) – міжнародні та державні нормативно-правові акти, що забезпечують здійснення соціального захисту безпритульних; механізми реалізації соціального захисту суб'єктів діяльності; права та обов'язки суб'єктів та об'єктів соціального захисту. Інституційний компонент – державні соціальні установи, що забезпечують здійснення соціального захисту безпритульних дітей, компетентні спеціалісти, спроможні працювати з даною категорією клієнтів; кількість дітей, що потребують соціального захисту; громадські організації, що надають допомогу зазначеній категорії осіб. Технологічний компонент – наявність розроблених технологій, що забезпечують здійснення соціального захисту безпритульних дітей, підготовленість фахівців впроваджувати технології соціального захисту і підтримки безпритульних дітей⁹.

Основоположним документом щодо захисту прав дітей в Україні, забезпечення реалізації їх прав на захист здоров'я, життя, право на житло і право на сім'ю, організації роботи щодо профілактики виходу дітей на вулицю, соціальної реабілітації бездоглядних та безпритульних дітей, влаштування їх в прийомні сім'ї є Конвенція ООН про права дитини.¹⁰ Ще у 2006 р. в Україні була прийнята Державна Програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності, мета та завдання якої полягає у подоланні дитячої безпритульності і бездоглядності, запобіганні сирітству, створенні умов для всебічного розвитку та виховання дітей, розробленні та запровадженні ефективних форм роботи з профілактики дитячої безпритульності і бездоглядності, виявленні на ранній стадії сімей, які неспроможні або не бажають виконувати виховні функції, та забезпеченні захисту прав дітей, які виховуються в таких сім'ях; застосуванні ефективних

⁸ *Соціологія дитинства*: Навч. посіб., [В. Є. Пилипенко, І. М. Попова, В. В. Танчер та ін.]. К. 2007: ПЦ «Фоліант», 470 с.

⁹ *Соціальна робота: теорія і практика*: Учеб. пособие, Отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. М. 2001: ИНФРА-М, 427 с.

¹⁰ *Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р.*, „Зібрання чинних міжнародних договорів України” 1990, № 1, С. 205.

форм соціальної підтримки дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; запровадженні ефективних форм і методів роботи з дітьми, які перебувають в закладах соціального захисту; формування мережі закладів соціального захисту дітей та удосконалення їх діяльності тощо¹¹. Основні завдання Програми і визначили пріоритетні напрямки, форми та методи роботи щодо подолання дитячої безпритульності. В Україні на місцевому, районному, обласному та на загальнодержавному рівнях розробляються та реалізуються Програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності, видана низка указів Президента України, зокрема: «Про затвердження комплексних заходів щодо запобігання бездомності та порушень серед дітей, їх соціальній реабілітації в суспільстві» від 22 березня 2018 р., «Про додаткові заходи, які запобігають бездоглядності дітей» від 28 січня 2018 р., «Про Державну програму запобігання дитячій бездоглядності на 2017–2020 роки», «Про комплексну програму запобігання злочинності на 2017–2020 роки» та ін.

В Україні введена посада дитячого омбудсмена – Указом від 11.08.2011р. Президент України затвердив «Питання уповноваженого Президента України з прав дитини» з метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні, беручи до уваги необхідність особливого піклування про дитину, на виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав дитини. Згідно з чинним законодавством, до завдань уповноваженого Президента з прав дитини належить:

- 1) постійний моніторинг дотримання конституційних прав дитини в Україні, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій галузі та внесення встановлених пропозицій до Президента України щодо припинення та запобігання повторному порушенню прав та законних інтересів дитини;
- 2) внесення пропозицій Президенту України щодо підготовки проектів законів, актів Президента України про права та законні інтереси дитини;
- 3) здійснення заходів, спрямованих на інформування населення про права та законні інтереси дитини¹².

Успіх діяльності соціальних служб та недержавних організацій щодо подолання дитячої безпритульності залежить і від чіткого розуміння напрямів, змісту, методів та форм такої роботи. Значне місце в соціальній роботі з безпритульними дітьми належить профілактичній роботі. Згідно із Законом України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» профілактика бездомності та безпритульності – це система заходів, спрямованих на усунення правових, соціальних та інших причин виникнення бездомності та безпритульності, запобігання їм, у тому числі заходів щодо зниження ризику втрати людьми прав на жилі приміщення і запобігання втраті цих прав, і на попередження виникнення негативних суспільних наслідків, пов'язаних з відсутністю в людей житла¹³.

На думку І. Горобець, профілактика дитячої безпритульності – це особливий вид соціальної роботи, метою якої є недопущення переходу дітей в стан безпритульності,

---

¹¹ Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006–2010 роки, URL:<https://zakon.rada.gov.ua>, Дата звернення: 10.11.21 г.

¹² О. Марцеляк, *Реформування вітчизняної моделі уповноваженого з прав людини і запровадження дитячого омбудсмена в Україні – потреба часу*, Досвід інституту уповноваженого з прав дитини перспективи для України: зб. матер. до міжнар. конф., К. 2006, С. 29–33.

¹³ Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 2.06.2005 р., № 2623-IV, „Відомості Верховної Ради України”, №26, С. 354.

і полягає в розробленні та здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення та усунення детермінант, що сприяють цьому явищу¹⁴. Дослідницею запропонована система профілактичної роботи на трьох рівнях – первинному, вторинному і третинному. Первинна профілактика спрямована на попередження певної події чи явища, які виникають вперше, тобто, йдеться про те, щоб запобігти появі дитячої безпритульності ще до того, як вона може виникнути. Вона має охоплювати всі сім'ї з дітьми, а її метою є допомога сім'ї з дітьми, формування відповідального батьківства, захист прав дітей.

Вторинна профілактика – це комплекс соціально-економічних, соціально-психологічних та організаційних заходів, спрямованих на усунення виражених чинників ризику, які за певних умов можуть призвести до виходу дітей на вулицю. При прийнятті рішень, на які саме групи соціальним службам слід спрямовувати зусилля для проведення профілактичної діяльності, до уваги слід брати такі фактори як втрата доходів чи ризик їх втрати, алкоголізм, насилля в сім'ї тощо – тобто, об'єктом соціальної профілактики безпритульності дітей мають бути сім'ї, які потрапили в складні життєві обставини¹⁵.

Саме в межах вторинної профілактики дитячої безпритульності здійснюється соціальний супровід сімей, в яких можливий ризик бездоглядності та вихід дітей на вулицю. У Державному стандарті соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, визначено, що соціальна послуга соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах – це комплекс заходів, що передбачає оцінку потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань, сприяння у отриманні інших послуг, допомогу в усвідомленні значення дій та/або розвиток вміння керувати ними, навчання та розвиток навичок, спрямованих на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин¹⁶. Така робота покладається на соціальних працівників Центру соціальних служб та служби у справах дітей.

В роботі соціальних служб із кризовими сім'ями запроваджуються і така форма попередження виходу дітей на вулицю як патронат. Кабінетом Міністрів України 16 березня 2017 р. була затверджена Постанова № 148 «Деякі питання про здійснення патронату над дитиною», а 20 серпня 2021 р. за № 893 Постанова «Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною», які стосуються порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя¹⁷. Патронат над дитиною – це професійна комплексна

---

¹⁴ І. Горобець, *Проблеми законодавчого забезпечення державної політики щодо дитячої безпритульності та бездоглядності*, „Актуальні проблеми державного управління” [Текст]: зб. наук. пр., Вип. 3(39), Одеса: ОРИДУ НАДУ, С. 44–49.

¹⁵ *Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи* (модульний курс дистанційного навчання): навч. посіб., [А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола та ін.]; ред. І. Зверева, Г. Лактіонова; за ред. А. Й. Капської; К. 2001, Науковий світ, 129 с.

¹⁶ Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства соціальної політики від 31 берез. 2016 р., № 318, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z062116test=XX7>, Дата звернення: 10.11.21 г.

¹⁷ Постанова Кабінету міністрів України Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною від 20 серпня 2021 р., № 893, URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-#n15>, Дата звернення: 10.11.21 г.

послуга, що передбачає: тимчасовий догляд, виховання та реабілітацію дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, батьками складних життєвих обставин (насильство, бездоглядність, загроза життю і здоров'ю, проблеми з житлом, хвороба батьків або їх ув'язнення тощо).

Третинна профілактика безпосередньо стосується бездоглядних та безпритульних дітей та їх батьків або осіб, які їх замінують. Мета здійснення профілактичних заходів цього рівня – соціальна реабілітація бездоглядних та безпритульних дітей. Третинна профілактика безпритульності реалізується, в основному, у вуличній соціальній роботі, в закладах соціального захисту дітей – притулках для дітей та центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, в сім'ї, якщо дитина до батьків чи опікунів.

Вулична соціальна робота, або аутрич (від англ. outreach – досягнення ззовні) – спосіб установа і підтримки контакту між спеціалістами та цільовою групою, потенційно зацікавленою в послугах, що надаються. Вулична соціальна робота в нашій державі проводиться Центрами соціальних служб, які створюють мобільні групи вуличної соціальної роботи. Як стверджують Л. Завацька, Л. Рень, специфіка категорії дітей вулиці потребує й відповідно специфічного підходу до організації вуличної роботи, своєрідного змісту, форм та методів¹⁸. До основних її завдань вони відносять:

- організацію продуктивного дозвілля дітей та молоді, які більшість свого часу перебувають на вулиці;
- сприяння в усвідомленні і прийнятті позитивних стереотипів соціальної поведінки;
- консультування з питань, важливих для даної категорії, враховуючи принцип конфіденційності;
- надання інформації про шляхи збереження здоров'я, сприяння формуванню здорового способу життя;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження правопорушень та злочинності серед дітей та молоді.

Соціальна вулична робота з безпритульними дітьми передбачає надання дітям безпосередньо на вулиці таких видів допомоги: забезпечення регулярним гарячим харчуванням, організація роботи виїзних кухонь створення банків одягу і взуття, забезпечення ними дітей-бродяг; впорядкування місць для ночівлі, влаштування туди дітей; надання медичної допомоги стаціонарними і мобільними (виїзними) амбулаторіями; проведення виховних бесід, спрямованих на посилення мотивації дітей до соціально прийнятної поведінки; надання моральної та психологічної допомоги; проведення просвітницької роботи щодо ризику різних захворювань і засобів їх профілактики, прав дитини та організацій, які їм можуть допомогти а цьому¹⁹. Робота будується поетапно.

Етап I. Робота починається зі збору інформації про місця, де можуть перебувати безпритульні діти. Отримавши інформацію, працівники виходять в рейд.

Етап II. Мета рейду – встановлення контакту з безпритульними дітьми. Основний метод – бесіда, в ході якої слід повідомити інформацію про можливу допомогу і домовитися про наступну зустріч. Соціальний працівник реєструє свою роботу таким чином: щодня складає список всіх дітей, з якими контактував під час виходу на вулицю; створює і оновлює індивідуальні файли на дітей; веде щоденник вуличних візитів і діяльності.

---

¹⁸ Л. Завацька, Л. Рень, *Вулична соціальна робота з дітьми: особливості здійснення*, URL: <http://moodle.socosvita.kiev.ua>, Дата звернення: 10.11.21 г.

¹⁹ *Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навч.закл.*, За ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича, К. 2005: Академвидав, 328 с.

Етап III. Встановивши довірливі відносини з дітьми, вуличні соціальні працівники пропонують їм наступні послуги:

- соціальні консультації, тобто бесіди, що допомагають дитині краще зрозуміти самого себе і оточення;
- інформаційні послуги – де отримати медичну допомогу, як дотримуватися сексуальної безпеки, як зменшити ризик від застосування наркотиків і т.д.;
- допомога в отриманні медичних послуг, в оформленні необхідних документів і ін.;
- мотивування до полишення вулиці і право вибору місця подальшого перебування – сім'я (якщо вона є), прийомна сім'я чи центр соціально-психологічної реабілітації тощо.

Етап IV. Соціальний працівник детально обговорює з дитиною вибір місця подальшого перебування та допомагає налагодити контакти у вибраному місці проживання.

В роботі з безпритульними дітьми соціальні служби використовують і таку форму роботи як мобільний пункт допомоги. Мобільний пункт допомоги – це різновид вуличної соціальної роботи, коли в наявності у спеціалістів є транспорт (автобус чи мікроавтобус), що дає змогу розширити спектр послуг (проводити індивідуальне консультування, доправляти клієнтів для отримання допомоги в різні організації тощо). Робота мобільного пункту дає змогу охопити більшу територію, встановити контакт з більшою кількістю неповнолітніх та надавати їм допомогу, якість і ефективність якої значно вищі від тієї, котру можна отримати на вулиці²⁰.

Якщо дитина повертається в сім'ю, Центр соціальних служб організовує соціальний супровід такої сім'ї. Основні завдання супроводу: соціальна реабілітація дитини в умовах сім'ї, організація соціальної допомоги сім'ї за місцем проживання, виконання посередницьких функцій між дитиною, сім'єю та установами різних відомств. У своїй роботі служба реалізує соціальні технології сімейної роботи (соціальний патронаж сім'ї, сімейного консультування, організації школи батьківської компетентності, груп взаємної підтримки сім'ї, технології вирішення сімейних конфліктів та ін.).

Служба у справах дітей забезпечує організацію соціально-юридичної допомоги та захисту майнових і немайнових прав дітей та сімей, які потрапили у важку життєву ситуацію. У комплекс завдань служби входить представлення інтересів сім'ї і дитини в суді, організація занять з підвищення юридичної компетентності батьків і підлітків старшого віку.

Супутні форми організації реабілітаційного простору – волонтерські групи та мікроклуби, робота громадських та релігійних організацій. У системі соціально-психологічної реабілітації для неповнолітніх, які повернулися з вулиці, створюються соціально-реабілітаційні центри²¹.

Основними напрямками реабілітації бездоглядних та безпритульних дітей і підлітків у соціально-реабілітаційному центрі є:

- надання неповнолітнім тимчасового проживання на повному державному забезпеченні до визначення та здійснення спільно з органами опіки та піклування оптимальних форм життєустрою;

²⁰ *Посібник з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми*, К. 2010: Організація «Право на здоров'я» (HealthRight International), 68 с.

²¹ *Соціологія дитинства...*

- діагностування соціально-психологічних особливостей дитини з метою оцінки її психоемоційного стану. Важливо зазначити, що саме за результатами первинного діагностування розробляється індивідуальна програма реабілітації дитини та визначаються напрями допомоги;
- процес соціальної, психологічної, педагогічної реабілітації, що передбачає здійснення заходів, спрямованих на корекцію емоційного стану дитини, формування особистісних якостей, які сприятимуть інтеграції дитини в суспільство, оволодінню нею вміннями й навичками самообслуговування, правилами поведінки та спілкування з оточуючими;
- аналіз соціальних та емоційних зв'язків дитини із сімейним і найближчим оточенням, проведення соціально-психологічної реабілітації, спрямованої на налагодження взаємовідносин із близькими;
- соціально-медична реабілітація – передбачає проведення комплексу заходів, спрямованих на покращення здоров'я дитини, зокрема проведення корекції психічного стану та інформаційно-просвітницької роботи з питань здорового способу життя²².

З метою надання допомоги таким дітям у підготовці до самостійного життя шляхом розвитку їх фізичного, духовного та інтелектуального потенціалу, впевненості у власних силах, формування культурних і моральних цінностей запроваджується нова форма участі у вихованні дитини, позбавленої батьківського піклування – наставництво.

У Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначено, що наставництво – це добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя. Наставництво здійснюється виключно в інтересах дітей, спрямоване на розвиток здібностей дитини, реалізацію її інтересів у професійному самовизначенні; надання дитині доступної інформації про її права та обов'язки; формування у дитини практичних навичок, спрямованих на адаптацію її до самостійного життя, зокрема, щодо вирішення побутових питань, розпорядження власним майном і коштами, отримання освітніх, соціальних, медичних, адміністративних та інших послуг; ознайомлення дитини з практиками суспільного спілкування та подолання складних життєвих ситуацій; сприяння становленню дитини як відповідальної, успішної особистості; формування у дитини навичок здорового способу життя²³. Повноваження за організацію наставництва в Законі покладено на центри соціальних служб за місцем проживання дитини. Одним із напрямів діяльності Центру соціальних служб є влаштування дітей, які повернулися з вулиці, в прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу.

В Україні існує широка мережа громадських організацій та закладів, де також займаються вирішенням проблем безпритульних дітей. Лідером із захисту прав та інтересів дітей є ЮНІСЕФ. Основні напрями діяльності: підтримка уряду України у створенні програм з охорони здоров'я, харчування, освіти та захисту для дітей. Зокрема, програма «Захист дитини» спрямована на співпрацю із урядом і громадянським суспільством

²² Посібник з методики міждисциплінарного ведення випадку...

²³ Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>, Дата звернення: 10.11.21 г.

щодо створення системи догляду за дітьми, що базується на сімейному типі виховання та заміщення нею державної системи опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської підтримки.

Ще однією всесвітньознаною неурядовою організацією, яка опікується дітьми вулиці, є Міжнародний благодійний фонд «Карітас». Так, ще у 2003 році Карітас Німеччини підтримав ініціативу «Карітас Україна» створити спільний проєкт допомоги «дітям вулиці» у багатьох містах України (у Тернополі, Хмельницькому, Львові та Києві). Благодійна організація «Партнерство – кожній дитині» розпочала свою роботу в Україні в 1998 р. як філіал міжнародної Європейської благодійної організації (ЄДБО), реалізуючи низку проєктів, спрямованих на допомогу вразливим сім'ям із дітьми та запобігання потраплянню дітей на вулицю та в інтернатні заклади. Основні напрями її діяльності: інноваційні соціальні технології для допомоги сім'ям та дітям; розвиток соціальних послуг та підвищення компетентності фахівців, які працюють в інтересах дітей. Діяльність благодійної організації «Надія і житло для дітей» спрямована на реформування системи захисту дітей, розробку й впровадження підтримуючих послуг, які зможуть зупинити розпад сімей і потік дітей на вулиці та в інтернатні заклади, соціальне партнерство (благодійні акції для дітей, адресна допомога).

Міжнародна благодійна організація Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко» діє в Україні з 2003 р. Основні напрями діяльності: створення Дитячих містечок, в яких отримують всебічну підтримку та сімейне виховання діти, що втратили родину, якщо їх біологічні батьки не можуть виконувати свої обов'язки, укріплення сімей, реінтеграція дітей, що опинилися в закладах інтернатного типу, у біологічні сім'ї, деінституалізація, адвокація; розвиток сімейних форм виховання; допомога внутрішньо переселеним особам. Благодійна організація «Благодійний фонд «Зміни життя – Україна» функціонує з 2014 р. Основні напрямки діяльності: захист прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Висновки і перспективи подальших розвідок

Аналіз наукових джерел та практичних напрацювань з проблеми дослідження засвідчує, що соціальний захист безпритульних дітей забезпечується роботою системи державних соціальних служб і закладів та громадських і релігійних організацій і спрямований на оптимізацію соціальної ситуації кожної конкретної дитини шляхом усунення чи нейтралізації чинників її десоціалізації. Соціальна робота у сфері попередження та подолання дитячої бездоглядності й безпритульності здійснюється за такими напрямами: виявлення, облік та проведення соціального інспектування і супроводження сімей, які неспроможні або не бажають виконувати виховні функції стосовно дітей, надання комплексної допомоги таким сім'ям; здійснення профілактики раннього соціального сирітства; створення і розвиток закладів соціального захисту дітей (центри соціально-психологічної реабілітації дітей), розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; співпраця з громадськими організаціями у сфері профілактики дитячої бездоглядності та безпритульності.

В роботі з дітьми вулиці перспективним вважаємо діяльність щодо поглиблення міжсекторної взаємодії для вирішення проблеми виходу дітей на вулицю, реабілітації та інтеграції їх в суспільство. Важлива роль в цьому відводиться службам у справах дітей, які недавно створені в територіальних громадах.

Бібліографія

- Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання):* навч. посіб., [А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола та ін.]; ред. І. Зверева, Г. Лактіонова; за ред. А.Й.Капської; К.: Науковий світ, 2001, 129 с.
- Архипова С., *Освіта соціально незахищених категорій дорослих: методологія, теорія, практика: монографія*, Черкаси 2011: ПП Чабаненко, 368 с.
- Волинець Л., *Соціальні проблеми дитинства в сучасній Україні*, „Національна безпека і оборона” 2001, № 3, С. 34–38.
- Горобець І., *Проблеми законодавчого забезпечення державної політики щодо дитячої безпритульності та бездоглядності. Актуальні проблеми державного управління* [Текст]: зб. наук. пр., Вип. 3(39), Одеса 2009: ОРІДУ НАДУ, С. 44–49.
- Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006–2010 роки, URL:<https://zakon.rada.gov.ua>, дата звернення: 10.11.21 г.
- Діти й молодь, які живуть або працюють на вулиці: приховане обличчя епідемії ВІЛ в Україні*, К. 2006: ЮНІСЕФ/МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід», 231 с.
- Завацька Л., Рень Л., *Вулична соціальна робота з дітьми: особливості здійснення*, URL:<http://moodle.socosvita.kiev.ua>, дата звернення: 10.11.21 г.
- Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р.*, „Зібрання чинних міжнародних договорів України” 1990, № 1, С. 205.
- Марцеляк О., *Реформування вітчизняної моделі уповноваженого з прав людини і запровадження дитячого омбудсмена в Україні – потреба часу. Досвід інституту уповноваженого з прав дитини перспективи для України*: зб. матер. до міжнар. конф. К. 2006, С. 29–33.
- Мунтян І., *Дитяча безпритульність як субкультура в сучасному українському суспільстві*, Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук, URL: <https://www.lnu.edu.ua/wp-content/>, дата звернення: 10.11.21 г.
- Правове положення неповнолітніх в Україні: збірник нормативних актів*, Харків 2002: Еспада, 576 с.
- Про охорону дитинства: Закон України від 26.03.2001 р., № 2402-III, Відомості Верховної Ради України, № 30, Ст. 143.
- Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 2.06.2005 р., № 2623-IV, „Відомості Верховної Ради України” № 26. Ст. 354.
- Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства соціальної політики від 31 берез. 2016 р., № 318, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z062116testXX7>, дата звернення: 10.11.21 г.
- Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва*, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>, дата звернення: 10.11.21 г.

- Посібник з методики міждисциплінарного ведення випадку при роботі з безпритульними, бездоглядними неповнолітніми дітьми.*) К 2010: Організація «Право на здоров'я» (HealthRight International), 68 с.
- Постанова Кабінету міністрів України Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною від 20 серпня 2021, р. № 893, URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021>, дата звернення: 10.11.21 г.
- Соціологія дитинства: Навч. посіб.*, [В.Є. Пилипенко, І.М. Попова, В.В.Танчер та ін.], К. 2007: ПЦ «Фоліант», 470 с.
- Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие*, Отв. ред. Е.И. Холостова, А.С. Сорвина, М. 2001: ИНФРА-М, 427 с.
- Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навч.закл.*, За ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича, К. 2005: Академвидав, 328 с.

SUMMARY

Nechiporuk Lyubov

Social work with homeless children

The article is devoted to the peculiarities of social work with homeless children in Ukraine. The urgency of the study is due to the severity of the problem of organizing a holistic system of social protection and support for neglected and homeless children.

The article analyzes the concept of “child homelessness” as a special social phenomenon due to the child’s situation, lack of permanent residence and control by parents or persons performing their duties. The signs of homelessness identifies are describes and different approaches to classifying homeless children are characterized. The attention to the main causes of such a social phenomenon as “child homelessness” is focused. It is determined that the emergence of such a social phenomenon as child homelessness is mainly due to the crisis of family relations, an increase in the number of disadvantaged families and families in difficult life circumstances, an increase in the number of social orphans.

The focus is made on the analysis of the main legal documents that provide social protection and support for homeless children/ It is defined the concept of “system of social protection and support of homeless children” as a set of legally defined economic, social, legal guarantees and rights, social state and public institutions, ensuring their implementation on the basis of developed technologies, forms and methods and creating conditions to support the livelihood and livelihood of homeless children, its components are identified: regulatory, institutional, technological/

The peculiarities of the system of institutions providing social support to homeless children are analyzed; the peculiarities of work with homeless children of such state social services and institutions like center for social services for families, children and youth, children’s services, center for social and psychological rehabilitation of children etc. are revealed/

The author also describes the work of a network of NGOs and institutions that also deal with homeless children: UNICEF Charitable Foundation Caritas, Charitable Organization “Partnership for Every Child”, Charitable Organization “Hope and Housing for Children”, Charitable Foundation “SOS Children’s Town” and etc.

Particular attention in the study is paid to the definition of content and basic technologies, forms and methods of social work with homeless children in social work. The stages of work with such children in the work of social workers are highlighted: prevention of possible children going outside, creation of social, psychological and pedagogical conditions for returning the child from the street, assistance in securing the child for a social institution (family, foster family, boarding schools etc.).

Features of preventive work with homeless children at the primary, secondary and tertiary levels of prevention are considered in detail. Features of tertiary prevention (rehabilitation), which directly affects neglected and homeless children and their parents or persons who replace them and are implemented, mainly in street social work and in institutions of social protection of children – shelters for children and centers of social and psychological rehabilitation children, in families to which children have returned. The focus is on the analysis of the peculiarities of street social work with homeless children, its content and stages are outlined.

Key words: child homelessness, social work with homeless children, prevention of child homelessness, street social work.

STRESZCZENIE

Nechiporuk Lyubov

Praca socjalna z bezdomnymi dziećmi

Artykuł poświęcony jest specyficze pracy socjalnej z bezdomnymi dziećmi na Ukrainie. Znaczenie badania wynika z dotkliwości problemu organizacji całościowego systemu zabezpieczenia społecznego i wsparcia dzieci zaniedbanych i bezdomnych w warunkach trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej w kraju.

W artykule przeanalizowano pojęcie „bezdomności dzieci” jako specjalnego zjawiska społecznego, wynikającego z braku stałego miejsca zamieszkania i kontroli ze strony rodziców lub osób wykonujących ich obowiązki, zidentyfikowano oznaki bezdomności i scharakteryzowano różne podejścia do klasyfikacji kategorii dzieci bezdomnych, skupiono się na głównych przyczynach pojawienia się takiego zjawiska społecznego jak bezdomność dzieci. Ustalono, że jego pojawienie się jest spowodowane głównie kryzysem stosunków rodzinnych, wzrostem liczby rodzin dysfunkcyjnych i rodzin, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, wzrostem liczby sierot społecznych.

Skupiono uwagę na analizie podstawowych dokumentów prawnych zapewniających ochronę socjalną i wsparcie bezdomnych dzieci i zdefiniowano pojęcie „system ochrony socjalnej i wsparcia dzieci bezdomnych” jako zbiór ustawowo określonych ekonomicznych, społecznych, prawnych gwarancji i praw, społecznych instytucji państwowych i publicznych oraz instytucji zapewniających ich realizację w oparciu o opracowane technologie, formy i metody, które stwarzają warunki do zapewnienia warunków do życia bezdomnym dzieciom, podkreślono jego składniki: normatywny, instytucjonalny, technologiczny.

Przeanalizowano specyfikę pracy systemu instytucji udzielających pomocy społecznej bezdomnym dzieciom, w szczególności ujawniono specyfikę pracy z bezdomnymi dziećmi państwowych służb i instytucji społecznych: Ośrodka Opieki Społecznej, Ośrodka ds. Dzieci, Ośrodka Rehabilitacji Społecznej i Psychologicznej Dzieci itp.

Scharakteryzowano również pracę sieci organizacji i instytucji społecznych, które zajmują się rozwiązywaniem problemów bezdomnych dzieci: UNICEF, fundacja charytatywna „Caritas”, organizacja charytatywna „Partnerstwo dla każdego dziecka”, organizacja charytatywna „Nadzieja i mieszkanie dla dzieci”, fundacja charytatywna „SOS Miasteczko dla dzieci” itp.

Szczególną uwagę w badaniu zwrócono na definicję treści oraz podstawowych technologii, form i metod pracy socjalnej z dziećmi bezdomnymi. Wyróżniono jego etapy: zapobieganie możliwemu wyjściu dzieci na ulicę, tworzenie warunków społecznych i psychologiczno-pedagogicznych dla powrotu dziecka z ulicy, promowanie konsolidacji dziecka w instytucji społecznej (rodzina, rodzina zastępcza, ogólne instytucje edukacyjne typu internatowego i tym podobne).

Szczegółowo rozważono cechy profilaktycznej pracy z dziećmi bezdomnymi na pierwotnym, wtórnym i trzeciorzędnym poziomie profilaktyki. Ujawniono specyfikę trzeciorzędnej profilaktyki, która bezpośrednio dotyczy zaniedbanych i bezdomnych dzieci oraz ich rodziców lub osób zastępujących je i jest wdrażana głównie w ulicznej pracy socjalnej oraz w placówkach opieki społecznej dzieci – schroniskach dla dzieci i ośrodkach rehabilitacji społeczno-psychologicznej dzieci, w rodzinach, do których dzieci wróciły. Skupiono się na analizie cech ulicznej pracy socjalnej z bezdomnymi dziećmi, nakreślono jej treść i etapy.

Słowa kluczowe: bezdomność dzieci, praca socjalna z bezdomnymi dziećmi, zapobieganie bezdomności dzieci, uliczna praca socjalna.

REDAKTORZY OPRACOWANIA:

ANNA PAWLAK, doktor prawa, radca prawny, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie.

BEATA SKWAREK, doktor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki, adiunkt, Zakład Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych, Collegium Witelona Uczelnia Państwowa.

JUSTYNA STADNICZEŃKO, doktor prawa, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

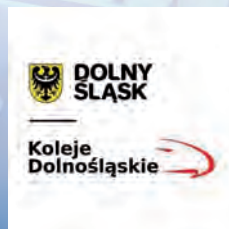
OKSANA PETRENKO, profesor, doktor nauk pedagogicznych, kierownik Katedry Teorii i Metodologii Edukacji, Rówieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny.

COLLEGIUM
WITELONA
Uczelnia Państwowa

Publikacja stanowi rezultat współpracy wielu ośrodków akademickich, podmiotów edukacyjnych, organizacji społecznych w toczącej się dyskusji na arenie międzynarodowej na temat rozwoju oraz bezpieczeństwa dzieci we współczesnym świecie. Jest to wspólna inicjatywa Collegium Witelona Uczelnia Państwowa i Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie przy współpracy z ukraińskim i niemieckim środowiskiem naukowym prowadzonej od roku 2018.

Publikacja *W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka we współczesnym świecie. Aspekty społeczno-prawne* jest zbiorem opracowań poświęconych złożonym zagadnieniom społeczno-prawnym i problemom związanym z funkcjonowaniem dzieci w środowiskach społecznych, w szczególności rodzinnym oraz szkolnym.

ISBN 978-83-66552-55-5

9 788366 552555